

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANE
DOMENIUL FILOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

DIRECTORUL TEZEI :

Profesor. univ. dr. habil. **Monica Vlad,**

Universitatea „Ovidius” din Constanța, România

DOCTORAND:

Niculae (Linea) Elisabeta Ana Iuliana

CONSTANȚA

2023

Cuprins

Introducere	9
1.0. Preambul	9
I.1. Construirea problematicii cercetării... ..	9
I.2. Întrebarea generală a cercetării	12
I.3. Ipotezele inițiale	12
I.4. Obiectivele cercetării	14
I.5. Motivația cercetării	14
I.6. Originalitatea tezei	16
I.7. Corpusul tezei	17
I.8. Articulațiile tezei	18
Capitolul 1 Articulări teoretice ale cercetării	24
1.1. Abordare teoretică a metalimbajului	25
1.2. Metalimbajul gramatical în ora de limbi străine	31
1.3. Transpoziția didactică	38
1.4. Transpoziția didactică externă: programa școlară și manualul	42
1.5. Transpoziția didactică internă prin discursul profesorului	46
1.6. Explicația gramaticală	53
1.7. Predarea cunoștințelor științifice prin discursul profesorului	59
1.8. Repertoriul metalingvistic al elevilor.....	63
Bilanț provizoriu	65
Capitolul 2 Metalimbajul în discursurile școlare	62
2.1. Locul gramaticii în predarea-învățarea limbilor străine în contextul românesc	68
2.2. Programa școlară	70
2.3. Analiza manualelor de FLE și de ALE aprobate pentru predarea limbilor străine în sistemul școlar românesc	78
2.4. Prezența metalimbajului legat de timpurile verbale în discursul profesorilor	96
2.5. Metodologia de analiză	102
Capitolul 3 Definiția și exemplul ca procedee explicative în ora de limbi străine	108
3.1. Definiția ca procedeu de explicație didactică,.....	109
3.2. Exemplul ca metodă de explicație didactică	116
3.3. Analiza statutului și a funcționării definiției și a exemplului în orele de limbi străine	120
3.3.1. Analiza calitativă a metalimbajului gramatical prezent în definiții și exemple în ora de limbi străine	120
3.3.2. Modalități de construire a definiției didactice în discursul explicativ al profesorului	142
Capitolul 4 Reformularea ca procedeu explicativ în ora de limbi străine	153
4.1. Perspective teoretice asupra reformulării	153
4.2. Reformularea pedagogică ca trăsătură caracteristică a discursului profesoral	161

4.3. Reformularea în ora de limbi străine	165
4.3.0. Reformularea în context școlar	165
4.3.1. Analiza reformulărilor în discursul profesorului de FLE și de ALE	166
4.3.2. Reformularea în construcții /vs. / reformularea sinteză	168
4.3.3. Reformularea inductivă / vs. / reformularea deductivă	181
4.3.4. Reformularea fără adăugarea de noi informații gramaticale / vs. / reformulare cu adăugarea de noi informații gramaticale	191
Capitolul 5 Metafora ca procedeu explicativ în ora de limbi străine	202
5.1. Abordări teoretice ale anomaliei semantice și metaforei	203
5.2. Metafora ca procedeu de predare a metalimbajului gramatical în discursul profesorului de FLE și de ALE	209
5.3. Principalele transgresiuni de clase semantice prezente în metafore în ora de limbă	323
Capitolul 6 Alternanța codică utilizată ca procedeu explicativ în ora de limbi străine	248
6.1. Abordări teoretice ale alternanței codice	249
6.2. Metalimbajul gramatical și alternanța codică	256
6.3. Abordare practică a AC	258
6.3.1. AC folosită pentru a explica instrucțiunile sau enunțurile unei activități metalingvistice	259
6.3.2. AC folosită pentru a defini sau explica semnificația unui termen metalingvistic sau a unei reguli gramaticale	265
6.3.3. AC utilizată pentru a face o analiză contrastivă între gramatica LM și gramatica limbii străine	275
6.3.4. AC folosită pentru a compara gramatica a două limbi străine (studiate sau din aceeași familie)	279
6.3.5. AC folosită pentru a corecta o greșeală / eroare	282
6.3.6. AC folosită pentru sistematizarea achizițiilor	284
6.3.7. AC folosită ca mijloc de traducere a unui termen de metalimbaj gramatical	287
Concluzii	297
Limitele cercetării	309
Perspectivile cercetării	310
Bibliografie	312

VOLUMUL II

ANEXE ÎNREGISTRĂRI ORE DE FLE ȘI ALE

REZUMAT

Cuvinte cheie: Metalimbaj, gramatică, discurs profesoral, definiție, explicație, reformulare, metaforă, alternanță codică.

I. Introducere

Gramatica reprezintă un element esențial în predarea limbilor străine. Repertoriul de termeni gramaticali pe care elevul îl dobândește în perioada de școlarizare este o construcție mentală formată din termeni și structuri care provin din limba maternă și din limbile străine studiate. Acest repertoriu este folosit de cei doi actori ai interacțiunii la ora de gramatică atunci când profesorul se referă la un termen metalingvistic și este îmbogățit pe măsură ce aceasta explică o problemă de gramatică. În această teză, ne propunem să analizăm procedeele discursive folosite în discursul profesorului de limbi străine pentru a explica metalimbajul gramatical în orele de gramatică.

Ipoteze de cercetare

În cercetarea noastră, pornim de la cinci ipoteze generale. Prima ipoteză se referă la frecvența termenilor aparținând metalimbajului gramatical în orele de limbă. Propunem ideea că metalimbajul gramatical este prezent în fiecare oră de limbă străină sub formă de termeni esențialmente gramaticali, termeni care nu sunt esențialmente gramaticali și termeni nespecifici. A doua ipoteză constă în a considera că în procesul de învățare rolul profesorului este de a simplifica și de a adapta cunoștințele științifice prezente în gramatici și impuse de programele școlare la nivelul elevilor. A treia ipoteză se referă la existența unor procedee pedagogice transversale în ora de limbi străine. Avansăm ipoteza că profesorul folosește tehnici și procedee didactice recurente pentru a face accesibil metalimbajul gramatical, cum ar fi: definiția, exemplul, reformularea, parafraza, metafora sau alternanța codică. A patra ipoteză se referă la existența unor termeni metalingvistici comuni pentru toate limbile predate la școală. Considerăm că există asemănări între termenii metalingvistici folosiți de profesorii de franceză și engleză ca limbi străine. În fine, a cincea ipoteză se referă la modul de construire a explicației gramaticale. Considerăm că există

asemănări între procedeele utilizate de profesorii de franceză și engleză pentru explicarea metalimbajului gramatical în ora de limbi străine.

II. Problema de cercetare

Luând ca punct de pornire întrebările inițiale și ipotezele propuse, am formulat problematica cercetării noastre care vizează analiza procedeele explicative prezente în discursurile didactice care sunt utilizate pentru construirea demersului explicativ, în vederea transmiterii, la ora de limbi străine, a metalimbajului gramatical. Așadar, în această teză ne propunem să descriem, în mod comparativ, trăsăturile specifice ale termenilor metalingvistici gramaticali reperabile în discursurile orale ale profesorilor de franceză și engleză ca limbă străină, în contextul românesc, precum și procedeele explicative: definițiile, exemplele, reformulările și parafrazele, metaforele și alternanța codică. Chiar dacă se află la niveluri diferite, aceste procedee se regăsesc transversal în toate discursurile explicative ale profesorilor în clasă și contribuie la formarea repertoriului metalingvistic comun al elevilor.

III. Cadrul conceptual și teoretic

Pentru a ne construi cercetarea, ne bazăm pe un anumit număr de concepte cheie. Termenul central este cel de metalimbaj și aprofundăm în mod special noțiunea de metalimbaj gramatical. Metalimbajul este un concept lingvistic folosit pentru a descrie un tip special de limbaj, un instrument lingvistic menit să explice problemele de limbă. În general, prin conceptul de metalimbaj înțelegem un limbaj care servește la descrierea unui alt limbaj-obiect.

În cercetarea noastră, folosim cuvântul metalimbaj pentru a vorbi despre termeni gramaticali și cuvinte care sunt folosite pentru a explica termeni de specialitate care sunt esențialmente gramaticali. Examinăm modul în care metalimbajul specializat, folosit în studiile lingvistice pentru a explica cunoștințele științifice, este transformat în metalimbaj didactic folosit la orele de limbi străine pentru a preda utilizările și funcționarea cunoștințelor care sunt predate în ora de gramatică.

Conceptul de metalimbaj gramatical. Pentru a defini conceptul de metalimbaj gramatical, pleacăm de la tipologia propusă de Cuq (2001) în care autorul explică existența anumitor clase de termeni gramaticali: „termeni esențialmente gramaticali (TEG)”, „termeni care nu sunt esențialmente gramaticali” (NEG) și „termeni nespecifici (TNS)”.

Tipologia termenilor gramaticali pe care Cuq a descris-o în urmă cu aproximativ douăzeci de ani rămâne încă foarte actuală pentru studiul locului pe care gramatica îl ocupă în cursurile de

limbi străine și pentru analiza metodelor și procedeele folosite de profesori pentru explicarea metalimbajului gramatical. Aceasta reprezintă punctul de plecare al lucrării noastre, deoarece ne oferă un instrument clar de examinare a categoriilor de metalimbaj folosite în corpusul nostru.

Conceptul de transpoziție didactică. Pentru a înțelege traseul prin intermediul căruia cunoștințele științifice se transformă în cunoștințe care sunt predate în clasă, explicăm conceptul de transpoziție didactică pornind de la definițiile lui Verret (1975), Chevallard (1985), Tardy (1993), Demissy (2000), Blanchet (2014) și Oudina (2020). Analizăm cele două tipuri de transpoziție didactică: externă și internă. Cu scopul de a explica, simplifica și a face oamenii să înțeleagă mecanismele limbii străine țintă, profesorul transpune termeni științifici folosind procedee discursive. Considerăm că transpoziția didactică a cunoștințelor de specialitate în cunoștințe predate elevilor în sala de clasă, simplificate, necesită o transformare esențială a limbajului folosit de profesor pentru a explica conținuturilor planificate.

Conceptul de discurs al profesorului. Prin discursul profesorului înțelegem discursul conceput și rostit de un profesor pentru un public de elevi al cărui obiectiv principal este predarea-învățarea limbii. Discursul profesorului este un discurs pedagogic și didactic, în același timp, deoarece intenția celui care îl construiește este de a forma prin discursul său competențe lingvistice unor persoane aflate într-un proces de învățare, informațiile transmise prin acest discurs conțin un procent ridicat de termeni științifici. Scopul discursului profesorului este de a explica, de a sintetiza și de a face mai ușor de utilizat cunoștințele științifice.

Termenii gramaticali trec de la locutor, care este profesorul, la receptor, care este elevul care învață limba, termenii sunt explicați prin definiții, sunt exemplificați prin exemple, sunt reluați, repetați, evidențiați prin reformulare, sunt metaforizați sau comparați sau chiar traduși în limba maternă sau într-o altă limbă străină cu intenția profesorului de a-și atinge obiectivul explicativ.

Conceptul de explicație în ora de limbă străină. Explicația în sistemul de învățământ presupune o dublă perspectivă, prima se referă la discursul explicativ conceput de profesor pentru a preda conținuturile programei școlare, iar a doua se referă la discursul sau textul explicativ al elevului.

Structura secvenței explicative în ora de limbă a fost descrisă de Fasel Lauzon (2014) care a conceput o schemă specifică a explicației școlare, compusă din trei etape, observabile în discursurile profesorilor, și anume deschiderea secvenței explicative, nucleul explicației și

închiderea secvenței explicative. Folosim această schemă a explicației didactice în cercetarea noastră pentru a ne organiza mai bine argumentarea.

Conceptul de didactizare. Didactizarea este un concept care a fost analizat și definit în relație cu discursurile de transmitere a cunoștințelor de către lingviști și de didacticieni precum Ali Bouacha (1984), Cicurel (1895), Jacobi (1987), Moirand (1988) și Mortureux (1982 și 1983) sau Cuq (2003) pentru a aminti doar câțiva teoreticieni. Didactizarea se manifestă prin folosirea explicației ca metodă constantă utilizată în discursul didactic al profesorului cu scopul de a-i face pe interlocutori să înțeleagă, să învețe, să folosească cunoștințele explicate și prin utilizarea procedeele explicative care sprijină procesul explicativ, și anume definiția, exemplul și reformularea. În același timp, în ora de gramatică, pentru a-și didactiza discursul, profesorul acordă o atenție deosebită introducerii progresive a cunoștințelor pe care le prezintă treptat și în strânsă relație și cu nivelul urmărit, să simplifice conținuturile cât de mult posibil și să stimuleze elevii să se implice în propriul lor proces de învățare prin dezvoltarea unui parteneriat bazat pe un schimb continuu de întrebări și răspunsuri.

Conceptul de repertoriu metalingvistic al elevilor. În contextul școlar, întâlnim o terminologie științifică didactizată prin introducerea progresivă, simplificată, planificată și adaptată în funcție de nivelul de vârstă și de dezvoltarea cognitivă a elevilor, adică din primul până în ultimul an de studiu. Cicurel (1985) numește acest set de terminologie „patrimoniu metalingvistic” al elevului, în timp ce Cuq îl desemnează prin sintagma „repertoriu gramatical” pe care autorul îl descrie ca pe „un ansamblu, pentru toate limbile pe care le stăpânește elevul, de reguli de funcționare pe care le cunoaște și pe care le poate formula folosind reguli metalingvistice” (Cuq, 1996 : 72). Teoriile lor ne servesc drept punct de plecare în demersul analitic. În această perspectivă, definim repertoriul metalimbajului gramatical al elevului drept un ansamblu unic, indiferent de limbile studiate, format din termeni esențialmente gramaticali și non esențialmente gramaticali, învățați de elev în ora de limbă. De asemenea, emitem ipoteza că acest repertoriu se transmite în principal prin discursurile didactice școlare, discursuri care sunt, în contextul nostru, discursurile manualului și discursurile profesorului.

IV. Corpus

Corpusul folosit pentru testarea ipotezelor menționate și pentru verificarea validității acestora în vederea îndeplinirii obiectivelor este alcătuit din două tipuri de documente. Corpusul principal cuprinde înregistrări ale unor ore de limbi străine realizate în instituții de învățământ din

România, în licee în care programa oficială prevede studiul a două limbi străine. Corpusul secundar este alcătuit din documente scrise care reunesc, pe de o parte, manuale și auxiliare, iar, pe de altă parte, programele școlare în vigoare pentru nivelul liceu.

Corpusul principal include 8 înregistrări ale unor ore de franceză ca limbă străină (FLE) și 8 înregistrări ale unor ore de engleză ca limbă străină (ALE). În alegerea cursurilor pentru corpus, am stabilit două criterii de selecție esențiale: nivelul de studiu B1 (în L1 și L2) al elevilor și unitatea tematică, și anume utilizarea timpurilor verbale. Descrierea completă a corpusului nostru de înregistrări apare în al doilea capitol metodologic al tezei. Insistăm în mod special pe descrierea corpusului de înregistrări, prezentăm procesul de transcriere, evidențiem dificultățile întâmpinate în construcția și utilizarea corpusului. Obiectivul tezei fiind analiza metalimbajului gramatical în orele de limbă, examinăm un corpus de înregistrări în care subiectul este reprezentat de timpuri verbale care exprimă timpul trecut, vorbirea directă și vorbirea indirectă și subjonctivul prezent, aceste conținuturi fiind subordonate conținutului mai larg al timpurilor verbale din Programele școlare pentru nivelul liceal.

V. Metodologia cercetării

Analiza calitativă a înregistrărilor orelor de gramatică FLE și ALE își propune să examineze prezența elementelor recurente ale metalimbajului gramatical în discursul profesorului de limbi străine. De asemenea, observăm funcționarea „mărcilor verbale”, a „senzorilor” și elementelor de natură „fatică” în discursul oral al profesorului de limbă și a semnalelor „reglatoare” (Orecchioni, 2006 : 18-25) emise de receptori – elevi pentru predarea-învățarea metalimbajului gramatical.

Există secvențe explicative în care am observat mai multe procedee didactice utilizate în același timp, din acest motiv se întâmplă ca un anumit extras din lecțiile de gramatică să fie analizat în două-trei capitole ale cercetării. De asemenea, folosim o diversitate de unghiuri de atac asupra fenomenelor discursive observate deoarece nu se pretează toate la aceeași metodă de identificare și analiză. Dacă pentru examinarea metalimbajului în definiții, de exemplu, și pentru clasificarea sa, utilizăm analiza lexicografică care ne permite să înțelegem care sunt termenii nespecifici pe care profesorul îi folosește pentru a defini termenii esențialmente gramaticali, în cazul metalimbajului prezent în reformulări apelăm la analiza de conținut pentru a distinge tipul de reformulare sinteză, de tipul de reformulare în construcție, în timp ce, în cazul metalimbajului în alternanța codică, folosim identificarea indicilor, la suprafața discursurilor, a formelor utilizate în

limba maternă și în limba străină pentru a identifica zonele de trecere între cele două, precum și marcatorii de interfață.

Interacțiunea verbală este un element central al orei de limbi străine, având în vedere că cei doi participanți (profesor și elevi) interacționează pe tot parcursul orei pentru a ajunge la înțelegerea cunoștințelor discutate. În cercetarea noastră, interacțiunea în ora de limbă oferă cadrul necesar și obligatoriu care permite profesorului să își proiecteze demersul didactic pornind de la procedeele pedagogice care îl ajută să didactizeze conținuturile lingvistice și să transforme conținuturile științifice în conținuturi care sunt predate elevilor în clasă. Astfel, interacțiunea în ora de limbi străine ne interesează ca un cadru și nu ca un subiect de analiză. Această abordare ne ajută să ne atingem obiectivul de a identifica constantele explicative care facilitează construirea unui repertoriu metalingvistic comun pentru toate limbile studiate în context școlar. Nu dorim să comparăm abordările didactice ale cadrelor didactice, procedeele alese pentru predarea conținuturilor gramaticale, ci să facem o analiză a construcției discursurilor explicative ale profesorilor FLE și ALE care au ca scop predarea metalimbajului gramatical.

VI. Perspectivă descriptivă asupra structurii tezei

Teza este organizată în șase capitole precedate de o introducere și urmate de o concluzie generală. Dacă în primele două capitole prezentăm în detaliu articulațiile teoretice ale cercetării precum și corpusul și metodele de analiză, **următoarele patru capitole** analizează procedeele discursive folosite la orele de limbi străine pentru explicarea metalimbajului gramatical. Obiectivele urmărite în aceste patru capitole sunt examinarea în cadrul demersului didactic al profesorilor de limbi străine structura secvențelor explicative pentru construirea cunoștințelor gramaticale, identificarea în discursul explicativ al profesorului, a principalelor procedee explicative, respectiv definiția, exemplul, reformularea, metafora. și alternanța codică și analiza elementelor comune ale trăsăturilor discursive identificabile în discursurile profesorilor de franceză și engleză ca limbi străine pentru predarea metalimbajului gramatical.

Al treilea capitol se concentrează, așadar, pe analiza metalimbajului folosit în discursurile orale ale profesorilor, în definiții și în exemple definiționale pentru predarea conținuturilor gramaticale. Pentru atingerea obiectivelor acestui capitol, efectuăm o analiză lexicografică care vizează termenii nespecifici (TNS) și termenii non esențialmente gramaticali (NEG) care contribuie la explicarea termenilor esențialmente gramaticali (TEG), precum și o analiză de

conținut deoarece examinăm mijloacele lingvistice folosite de profesor pentru a defini și ilustra utilizarea timpurilor verbale în vederea explicării metalimbajului gramatical la ora de limbi străine.

Sintetizăm astfel principalele caracteristici ale definiției didactice și ale exemplului definițional care au ca scop explicarea termenilor aparținând metalimbajului gramatical. Cercetarea noastră evidențiază existența unor trăsături specifice ale definițiilor și exemplelor și ale funcțiilor acestora în discursul profesorului identificate din extrase de definiții de TEG și din exemple care ilustrează conținutul metalingvistic al definițiilor, suport pentru explicația gramaticală în orele de limbă. Astfel, remarcăm ca trăsături recurente ale definițiilor didactice și ale exemplelor definiționale prezente în discursul profesorului utilizarea TNS pentru a defini TEG, folosirea exemplelor gramaticale pentru vulgarizarea termenilor metalimbajului gramatical, utilizarea comparației a doi sau a mai multor termeni gramaticali în definiția didactică, utilizarea pronumelor personale în construirea definițiilor termenilor de metalimbaj și utilizarea elementelor de tip fatic în construcția definițiilor termenilor aparținând metalimbajului.

În **capitolul al patrulea** propunem o analiză a procedului de reformulare ca strategie subordonată explicației în ora de limbi străine prin parafrază. În acest capitol, folosim o dublă metodă de analiză, și anume o analiză de conținut și una indicială, la suprafața discursului. În primul rând, urmărim identificarea indicilor reformulării parafrastice și a funcționării acestora la nivelul discursului profesorului. În continuare, efectuăm o analiză de conținut a reformulărilor identificate cu privire la existența unui enunț duplicat care ajută la reluarea și reformularea unui enunț sursă care conține un TEG sau un conținut gramatical. De asemenea, conținutul reformulării didactice este analizat din perspectiva aportului sau a non aportului de noi informații gramaticale, a punctului de plecare a reformulării, adică de la o definiție științifică, de la una didactică ori de la un exemplu definițional sau de la un exemplu cu un conținut gramatical și, în sfârșit, analizăm scopul urmărit de profesor: sintetizarea informației gramaticale sau construirea ei prin explicare.

Analiza noastră propune o tipologie a reformulărilor specifică discursului profesorului pe care o numim reformulare pedagogică. Această tipologie prezintă trei categorii de reformulare organizate prin poziționarea lor în opoziție. Prima categorie opune reformularea sintetică reformulării în construcție. Reformularea sinteză este construită cu sau fără participarea elevilor, enunțul sursă poate fi o definiție sau un exemplu definițional care exemplifică un conținut gramatical având ca scop oferirea unei sinteze a conținutului lingvistic explicat. Reformularea în construcție se realizează cu participarea elevilor care construiesc explicația gramaticală împreună

cu profesorul. Astfel, profesorul folosește întrebări pentru a ghida cursanții în descoperirea și / sau construirea sensului termenului gramatical explicat. A doua categorie opune reformularea inductivă reformulării deductive. În reformularea inductivă profesorul folosește un exemplu cu conținut gramatical pentru a construi sensul lingvistic al termenului, definiția fiind construită din analiza unuia sau mai multor exemple cu conținut gramatical. În ceea ce privește reformularea deductivă, profesorul definește mai întâi termenul metalimbajului gramatical vizat, apoi oferă unul sau mai multe exemple definiționale cu conținut gramatical pentru a exemplifica definiția termenului metalingvistic analizat. A treia categorie opune reformularea fără furnizarea de noi informații gramaticale reformulării cu furnizarea de noi informații gramaticale. În primul tip de reformulare, fără a oferi noi elemente gramaticale, informațiile gramaticale din reformularea profesorului se referă doar la termenul de metalimbaj vizat în secvența explicativă și nu aduc nicio informație suplimentară în raport cu enunțul sursă. Dimpotrivă, în reformularea cu furnizare de noi informații gramaticale, profesorul oferă informații gramaticale suplimentare față de conținutul lingvistic al enunțului sursă pe care îl leagă de termenul dorit. Ambele tipuri se realizează cu sau fără participarea cursanților.

Întregul capitol evidențiază importanța reformulării în procesul de didactizare a conținutului lingvistic și de explicare a termenilor metalimbajului gramatical.

Al cincilea capitol își propune să analizeze metafora ca procedeu folosit de profesorii de limbi străine pentru a explica conținuturile care sunt predate și metalimbajul gramatical. Observăm în exemple preluate din înregistrări cum profesorii de FLE și de ALE reușesc să îmbine în mod adecvat termenii repertoriului metalingvistic cu unitățile lexicale fundamentale ale unei limbi străine pentru a obține structuri metaforice capabile să elucideze sensul conținuturilor analizate. În acest capitol, utilizăm metoda de analiză a conținutului enunțurilor metaforice. Abordarea noastră metodologică se construiește pe analiza trăsăturilor semantice și a rupturilor de izotopie la nivelul termenilor folosiți pentru explicarea metalimbajului gramatical care dau naștere unor anomalii semantice aflate la baza metaforelor.

În analiza noastră, propunem cinci criterii după care examinăm structurile metaforice, și anume metafora este folosită pentru a explica un termen al metalimbajului gramatical, pentru a explica un concept metalingvistic sau funcționarea acestuia, profesorul folosește secvențe în care există transgresiuni clasificatorii, combină lexeme care prezintă diferite trăsături semantice și, în

final, metafora este folosită pentru a nuanța și a clarifica utilizările și valorile timpurilor verbale și funcționarea TEG.

Observăm că în ora de limbi străine, apelând la tropi pentru a explica termenii gramaticali, profesorii reușesc să creeze un spațiu didactic în care se amestecă două zone, și anume cea a metalimbajului științific și cea a vulgarizării didactice. Forța explicativă a metaforei didactice se datorează tocmai transgresării trăsăturilor semice care face posibilă folosirea unui termen [+ Abstract] în locul unui termen [+ Uman] și invers, ceea ce provoacă și incită, în același timp, creativitatea metalingvistică a cursanților în ora de limbi străine.

Acest procedeu este o strategie pentru dezvoltarea abilităților comunicative ale elevului și ceea ce Littlemore (2002) numește inteligența lor fluidă. Îndrăznim să presupunem că această lichiditate se referă și la trăsătura specifică noțiunilor de a trece peste limitele monodisciplinarității, atunci când ne dăm seama, în special, că elevii se confruntă cu aceleași strategii explicative în toate limbile străine pe care le studiază, strategii explicative în interiorul cărora folosirea anomaliilor semantice și a metaforelor ocupă un loc privilegiat. Predarea-învățarea competenței metaforice contribuie, fără îndoială, la formarea repertoriului metalingvistic al elevilor, repertoriu transversal în toate limbile învățate, și în evoluție, deoarece metaforele răspund unei nevoi temporare de înțelegere – după cum explică Thoiron și Drink (în Oliveira, 2008). În ciuda versatilității și a non-durabilității explicațiilor metaforice, ele au o puternică forță epistemologică și facilitează transmiterea cunoștințelor și înțelegerea abstractului (Oliveira, 2008).

În cele din urmă, **al șaselea capitol** examinează alternanța codică (AC) ca strategie explicativă care permite profesorului să clarifice semnificația metalimbajului în ora de limbi străine. În acest capitol, folosim metoda analizei indicilor asupra discursului profesorului. Examinăm discursul oral al profesorului prin urmele discursive care marchează trecerea de la limba țintă la limba maternă pentru a explica metalimbajul gramatical în ora de limbă străină. Realizăm un inventar sinteză al formelor lingvistice recurente care marchează schimbarea codului în discursul explicativ al profesorului. Astfel, afirmăm existența mai multor categorii și anume verbe metalingvistice, indici de reformulare parafrastică, formule explicative care conțin TEG, formule explicative care conțin NEG, formule explicative care conțin TNS, prezența TEG, NEG și TNS în cerințele activităților metalingvistice, categoria exemplelor gramaticale în limba maternă și prezența termenilor fatici. Folosită ca proces și ca strategie didactică, prin schimbarea codului

lingvistic, AC asigură profesorului o deschidere către explicarea termenilor aparținând metalimbajului gramatical și spre însușirea conținutului lingvistic transpus în ora de limbă străină.

Elemente inovatoare

Această teză își dovedește valoarea prin originalitatea, autenticitatea, inovația, complexitatea, contribuția la studiul limbilor străine și perspectivele pe care le deschide cercetărilor dedicate metalimbajului gramatical.

În această cercetare, am reunit studiul a cinci procedee discursive, și anume definiția, exemplul, reformularea, metafora și alternanța codică utilizate în orele de limbă pentru a predă metalimbajul gramatical. Autenticitatea cercetării rezultă, pe de o parte, din corpusul de înregistrări ale lecțiilor care ne permite să observăm și să comparăm procedeele explicative utilizate pentru predarea gramaticii și, pe de altă parte, din perspectiva analitică asupra acestui corpus, care ține cont de diferite niveluri de studiu reunindu-le în studiul unui singur concept.

Inovația cercetării noastre constă într-o abordare metodică a definiției, a exemplului, a reformulării, a metaforei și a alternanței codice ca procedee discursive privite dintr-o perspectivă didactică, subordonate obiectivului profesorului de a concepe discursuri prin care se explică metalimbajul gramatical. Astfel, am identificat trăsăturile specifice definiției didactice, exemplului definițional, exemplului cu conținut gramatical, reformulării pedagogice, metaforei ca procedeu explicativ al metalimbajului gramatical, precum și ale funcțiilor îndeplinite de alternanța codică în ora de gramatică a limbilor străine.

Cercetarea noastră își propune, de asemenea, să facă un inventar al procedeelelor discursive folosite de profesori în orele de limbi străine în cazul celor două limbi străine cele mai studiate în contextul românesc. Ea oferă o nouă perspectivă, transversală, asupra predării-învățării gramaticii, deconstruiește stereotipurile referitoare la predarea metalimbajului în ora de franceză ca limbă străină în comparație cu engleza ca limbă străină și întocmește un inventar comentat al procedeelelor discursive pe care le antrenează predarea-învățarea limbilor străine în noua paradigmă plurilingvă și interculturală contemporană.

Concluzii

În urma cercetării, am întocmit o listă cu tendințele observate în procesul de predare-învățare a metalimbajului în orele de gramatică a limbilor străine. Din analiza discursurilor profesorilor FLE și ALE, am tras concluzii cu privire la utilizarea TEG, NEG, TNS, a principalelor procedee discursive folosite pentru a explica metalimbajul gramatical și cu privire la

caracteristicile specifice ale acestor procedee în context școlar și la funcțiile pe care le îndeplinesc în didactizarea conținuturilor lingvistice.

Astfel, tendințele observate sunt următoarele:

- 1) Discursul explicativ al profesorului în context școlar este centrat pe metalimbaj care reprezintă miezul explicației la ora de gramatică.
- 2) Spre deosebire de autorii de manuale care folosesc cel mai adesea două procedee explicative, și anume definiția și exemplul, profesorii explică metalimbajul gramatical prin câteva procedee discursive recurente precum definiția, exemplul, reformularea, metafora și alternanța codică.
- 3) Profesorii de FLE și de ALE folosesc în același timp TEG, NEG și TNS pentru a defini metalimbajul folosit în ora de limbă străină.
- 4) Spre deosebire de vulgarizatorii termenilor științifici, în context școlar, profesorii didactizează cu scopul de a explica conținuturile lingvistice. Mărcile specifice didactizării sunt vizibile în interacțiuni prin pronume cu funcție incluzivă, elemente fatice și diferite tipuri de reformulare.
- 5) Profesorii explică TEG folosind cuvinte și construcții lexicale care fac parte din registrul metalingvistic transversal și comun al elevilor.
- 6) Profesorii de limbi străine folosesc, de asemenea, cuvinte familiare elevilor pentru a defini, a explica și a clarifica termenii gramaticali.
- 7) Având în vedere ordinea introducerii limbilor în programa școlară și faptul că FLE este introdusă aproape întotdeauna după ALE în planurile cadru, profesorii de FLE explică adesea termenii metalimbajului folosind limba engleză. Dimpotrivă, profesorii de ALE nu se bazează niciodată pe cunoștințele gramaticale din limba franceză ale elevilor pentru a explica termenii metalingvistici în engleză.
- 8) Profesorii de FLE propun reformulări mai complexe decât cele ale profesorilor ALE pentru termenii metalimbajului. În limba engleză, elevii cunosc formele verbelor din expunerea orală, din contextul extrașcolar, acesta fiind motivul pentru care profesorii de ALE explică doar valorile timpurilor verbale și oferă exemple de contexte de utilizare. Pe de altă parte, elevii care studiază FLE, în marea majoritate a cazurilor, învață atât formele, cât și utilizările lor în context școlar, grație explicațiilor gramaticale ale profesorilor.

Aceste tendințe ar merita, fără îndoială, să fie nuanțate pe baza unor studii pe corpusuri mai consistente.

Bibliographie sélective

Besse. H. (1980). « *Métalangages et apprentissage d'une langue étrangère* ». In : Langue française. N°47. *La terminologie grammaticale*. [En ligne], [consulté le 30 octobre 2019]. Disponible à https://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_1980_num_47_1_5066

Causa. M. (2002). *L'alternance codique dans la classe de langue étrangère. Stratégies d'enseignement et transmission de savoir en langue étrangère*. Peter Lang.

Chevallard. Y. (1985). *La transposition didactique : du savoir savant au savoir enseigné*. Grenoble : La Pensée sauvage.

Cicurel. F. (1985). *Parole sur parole, le métalangage en classe de langue*. Paris : CLE International.

Crawford. W.-J. (2020). *Teaching grammar*. Revised edition. Tesol Press. ELT Development Series. [En ligne], [consulté le 26 octobre 2022]. Disponible à <https://ro.scribd.com/read/498378127/Teaching-Grammar-Revised-Edition>

Cristea. T. (2001). *Structures signifiantes et relations sémantiques en français contemporain*. București : Editura Fundației României de Măine.

Cuq, J.P. (2001). « *Le métalangage grammatical aux niveaux débutant et intermédiaire dans quelques méthodes de FLE* ». In : Orbis Supplémenta. N°17. *Métalangage et terminologie linguistique : acte du colloque international de Grenoble*. Louvain : Peeters. Pp. 9-18.

Danesi. M. (1992). « *Metaphorical competence in second language acquisition and second language teaching: The neglected dimension* ». In : Georgetown University Round Table on Language and Linguistics. *Language, Communication and Social Meaning*. Washington. D.C.: Georgetown University Press. Pp. 489-500.

Gulich E. Kotschi T. (1983). « *Les marqueurs de la reformulation paraphrastique* ». In : *Cahiers de linguistique française*. N°5. [En ligne]. [Consulté le 20 mai 2022]. Disponible à https://clf.unige.ch/files/3514/4111/1825/13-Gulich_nclf5.pdf

Rey-Debove. J. (1978). *Le métalangage*. Paris : Le Robert.